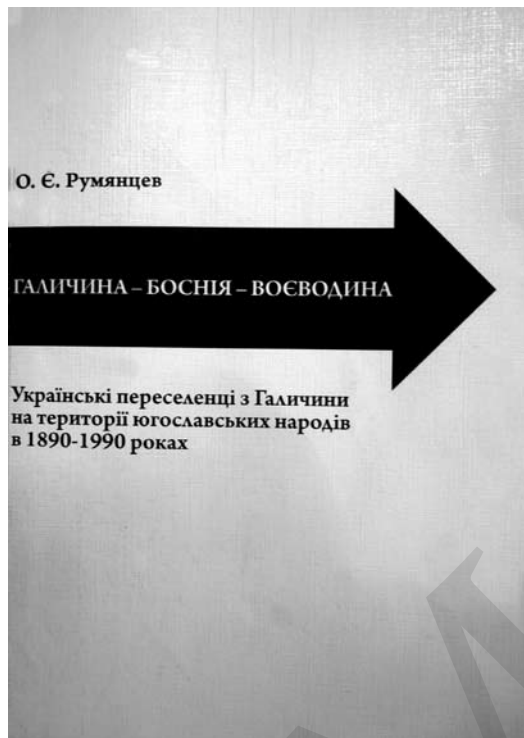

НАЙВИЗНАЧНІША ПРАЦЯ ПРО УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ГАЛИЧИНИ В КОЛИШНІЙ ЮГОСЛАВІЇ

Микола Мушинка

Румянцев О. Є. Галичина – Боснія – Воєводина. Українські переселенці з Галичини на території югославських народів в 1890–1990 роках. – К., 2008. – 256 с.

Найвизначнішу наукову працю про історію та сучасний стан українських переселенців з Галичини в Боснію, а звідти — у Воєводину було створено не в цих країнах колишньої Югославії і не в Україні (як можна було б очікувати), а в Італії. Її італійською мовою написав студент Венеціанського університету Ка оскарі (Ca Foscari) Олександр Румянцев, а у 2005 році там же захистив як дипломну роботу (керівник — відомий італійський славист проф. Джанфранко Джіраудо (Gianfranco Ciraudò), консультанти — славісти, україністи і громадські діячі Італії та колишньої Югославії О. Наумов, К. Константиненко, Л. Калві, Р. Мізь, М. Гочак, В. Доцишин, І. Терлюк, Є. Кулеба, Я. Комбіль, П. Гелебан, П. Ляхович, С. Лалич, Я. Вовк, П. Дутка, М. Цап, М. Рамач, Ю. Тамаш, І. Сидоренко, сім'я Кордебів та ін.). Уже перелік консультантів свідчить про серйозний приступ автора до збирання матеріалів та їх наукового опрацювання.

Головним джерелом праці О. Румянцева стала українська та русинська преса Югославії, яку

автор вивчив досконало, знайшовши в ній давно-забуті події й факти. Ґрунтовно дослідив він і літературу, друковану головним чином у колишній Югославії. Список літератури, використаної в роботі, охоплює 262 позиції. З авторів найчастіше публікованими були праці А. Арсеньєва (видані в Москві, Санкт-Петербурзі та Београді — 6 позицій), П. Головчука (9), Є. Кулеби (7), Р. Лаврова (12), Б. Ліського (9), М. Ляховича (14), Р. Мізя (18), В. Стрехалюка (6), Г. Ткача (7) та І. Терлюка (7). Серед 262 праць є лише три, опубліковані в Україні, — це статті про українців колишньої Югославії в довідниках “Зарубіжні українці”, “Українці Хорватії” та “Україна крізь віки”. На жаль, це свідчить про байдужість учених України до своїх земляків на Балканах, як і до русинів колишньої Югославії, які є сьогодні чи не найактивнішою українською діаспорою у південній Європі. Їх дослідження не входить у сферу зацікавлення О. Румянцева, хоч він не заперечує належності русинів до українського етносу.

Щоб донести результати своєї праці до українського читача, автор сам переклав її з італійської на українську мову і видав у Києві, за що ми йому щиро вдячні.

Рецензована монографія має шість розділів. У першому автор розглянув найдавнішу хвилю української еміграції на територію колишньої Югославії (до 1890 р.): еміграцію русинів із території Закарпатської України та Пряшівщини (Горниці) в середині XVIII ст. до Бачки, еміграцію запорізьких козаків у Банат в 1785–1786 роках (після зруйнування Запорізької Січі), русинську еміграцію з перенаселених сіл Керестура та Коцура в інші населені пункти Бачки та Срему на початку XIX ст. тощо.

Найвизначнішим дослідником мови та культури бачвано-сремських русинів О. Румянцев по праву вважає західноукраїнського етнологу В. Гнатюка, який своєю експедицією в цей край

1897 р. відкрив русинських переселенців для наукового світу. Наприкінці XIX ст. на територію Боснії прибула велика хвиля українських емігрантів зі східної Галичини (теж під традиційною самоназвою “русини”, яку незабаром вони замінили етнонімом “українці”). Об’єднувальним елементом обох груп була греко-католицька релігія.

Другий розділ повністю присвячено українцям у Боснії та Славонії від 1890 р. до 1-ї світової війни. Була це соціальна еміграція з найбідніших регіонів Галичини у найбільшій регіон Боснії, що охопила 8–10 тис. людей (за іншими даними – 15–20 тис.). Основним джерелом інформації про них для автора була праця Й. Гродського “Положене русинів Боснії” з 1909 р., перевидана 2003 р., пізніше – праці Р. Мізя та три томи “Матеріалів до історії українців Боснії” (між часом вийшов і IV том). На їх основі автор наводить дані про кожне село з наявністю української людності з усіма статистичними даними. Релігійне та громадське життя українських переселенців поліпшилося.

Життя перших переселенців було надзвичайно важким. Їхнє становище змінилося на краще на початку XX ст., коли митрополит А. Шептицький вислав до Боснії перших українських священників, які при греко-католицьких парафіях засновували й українські школи. Слідом за церковними парафіями були створені українські громадські організації, з яких найвизначнішою була “Просвіта”.

Третій розділ розглядає національне, релігійне та культурне життя українців колишньої Югославії у міжвоєнний період, коли первісні українські громади було поповнено біженцями з Росії, головним чином, полоненими російської армії, що воювали проти більшовиків (40–45 тис. осіб). Серед них переважали білоемігранти, які активно поширювали серед українців москвофільські настрої та православ’я.

Центральною особою в українській громаді, крім крижавецького греко-католицького єпископа Діонізія Нярадія, був священник Михайло Фірак, який після висвячення у 1921 р. був парохом у кількох парафіях Боснії та Воеводини. При кожній парохії він організував також відділення товариства “Просвіта”. Йому на-

лежить і заснування україномовного часопису “Рідне слово” (1933), яке намагалося об’єднати бачвансько-сремських русинів з боснійсько-славонськими українцями. У “Рускому календарі за южнославянських русиних на 1926 рік” читаємо: “Ми, русини-українці в Югославії, усі як бачванські та і галицькі, належимо до того самого великого русько-українського народу, котрого єсть 35 мільйонів... Ми повинні завжди звертати свої очі, свій погляд там на північний схід, до свого рідного народу. Таж ми звідти вийшли, ми одної крові, там земля наших батьків, дідів-прадітів. Ми повинні завжди глядіти там, бо там наші предки спочивають, бо там наша історія, там наша мова, там наші спільні змагання за свободу, за правду, за віру, там наші герої клали своє життя за свободу свого народу в офіру” (с. 127, прим. 1). Ці слова не втратили актуальності і в наш час.

У 1935 р. єпископ Д. Няраді перевів М. Фірака до Руського Керестура. І тут він став співзасновником “Просвіти”, був директором друкарні та редактором обох газет – русинськомовного “Руського слова” та україномовного “Рідного слова”. Остання газета була не лише україномовною, а й “українопатріотичною”. У 30-х роках “Рідне слово” було єдиною українською газетою, що інформувала читачів не лише про життя української громади в Югославії, а й про події в Україні (зокрема, і про голодомор) та інших державах. Після ліквідації Югославії як держави в 1941 р. зникли й обидві газети, редаговані М. Фіраком. Шкода, що автор залишив поза увагою таке явище, як міграція у Бачку (головним чином, у Руський Керестур) оборонців Карпатської України після їх поразки угорськими військами в березні 1939 р. Ця світла сторінка зв’язків „Горниці” з русинами Воеводини чекає ще на свого дослідника.

Надії на допомогу Німеччини у створенні Української держави дуже швидко розвіялися. Не виправдав їх і 500-членний Український легіон, заснований групою українських студентів у Загребі з метою звільнення України від більшовиків. Його бійці швидко зрозуміли нереальність своїх сподівань. Багато з них перейшло на бік руху опору і навіть у партизани. Правда,

цей рух не був таким міцним, як у національній групі бачвано-сримських русинів, що відбулося і на післявоєнному стані української громади в Югославії, яка мала далеко менші можливості культурного та громадського політичного розвитку, ніж русинська громада.

Післявоєнні спроби об'єднання русинів та українців в одну національність не увінчалися успіхом наперекір тому, що в перших трьох післявоєнних державних переписах населення (1948, 1953, 1958) русини й українці становили одну національну групу — русини-українці (їх загальна кількість становила в середньому 37 тис. осіб — без Словенії).

50-і роки ХХ ст. можна вважати найінтенсивнішим періодом міграції югославських українців. Близько п'яти тисяч з них виїхало за межі Югославії, здебільшого в Австралію, решта мігрувала в рамках Югославії головно у промислові та сільськогосподарські центри Бачки і Срему, де у них (в рамках загальноюгославських колективних прав) були кращі умови для культурно-національної діяльності. На жаль, як стверджує О. Румянцев, “в Бачці і Сремі існували й виключно русинські (не українські) настрої, а навіть українофобія та москвофілія” (с. 187). Рішенням вищих партійних органів з 1966 р. в газеті “Руске слово” раз на тиждень публікувалася “Українська сторінка”, яка в 1973 р. перетворилася на чотиристорінковий “Додаток на українській мові”. Ці “додатки”, однак, ніколи не стали інтегральною частиною газети.

Національне питання в Югославії було надто заполітизованим. У середині 70-х років ХХ ст. співпраця між русинами й українцями (з ініціативи перших) майже повністю припинилася. Врешті-решт перемогла думка, що русини (руснаки) є окремим національним суб'єктом, не пов'язаним з українцями. Українське шкільництво не досягало рівня русинського шкільництва насамперед через брак шкільних підручників. Як це не дивно, але дістати підручники з України (на відміну від політичної та художньої літератури) було неможливо. У 1967 р. цю прогалину частково заповнювали українські підручники зі Словаччини, завезені до Югославії з ініціативи І. Терлюка. Власні підручники з української мови (“Рідна мова” та “Мости”) з'явилися щойно 1978 р., однак вони не мали широкого застосування.

Співпраці русинів та українців більше щастило у справі розвитку народної художньої самодіяльності, зокрема, при організації фестивалів і таборуванні української та русинської молоді. У 70—80-х роках ХХ ст. єдиним журналом, де українськомовні статті публікувалися нарівні з русинськомовними, був орган Союзу русинів-українців Хорватії “Нова думка”, заснований 1971 року (виходить досі).

Надзвичайно складним у післявоєнній комуністичній Югославії було становище церкви, зокрема, греко-католицької, яка раніше була вогнищем плекання української національної свідомості серед переселенців з Галичини. Комуністична влада ліквідувала майже всі українські монастирі, а багатьох священників арештувала. Та завдяки окремим представникам Церкви (Р. Мізь, П. Шлапак, Ф. Біленький, М. Юриста, П. Овад та ін.) їй усе-таки вдалося вижити.

Останній розділ рецензованої книжки присвячено становищу української громади на території колишньої Югославії з 90-х років ХХ ст. до наших днів. Цей період сильно визначила війна 1991—1995 років, під час якої українське населення Боснії зазнало великих втрат. Там, як і в інших областях Сербії, були знищені греко-католицькі храми та інші осередки української культури. Чимало українців було силою вигнано з власних домів. У братовбивчих війнах українці, мобілізовані в армії, часто змушені були воювати проти власних одноплемінників: брат проти брата, син проти батька. Страхіття війни українці знов відчули під час агресії НАТО в Югославії в 1999 р. Про все це О. Румянцев наводить багато конкретних фактів.

На початку ХХІ ст. українська громада колишньої Югославії почала консолідуватися й лікувати рани війни.

Сьогодні найчисленнішою є українська громада в Сербії. У 2002 р. вона нараховувала 5354 чол., з яких 4635 (92 %) жили у Воєводині: в Кулі (1453 українці), Вербасі (975), Сремській Митровиці (593), Новому Саді (482) та Інджії (422). Ці офіційні статистичні дані є значно заниженими, бо велика кількість українців при переписах населення віднесла себе до державної сербської національності. У кожному з вищенаведених населених пунктів діють українські товариства, українське радіо, у деяких і українське телебачення та пунк-

ти навчання української мови в школах. Керівним органом українських товариств та установ є Національна рада української національної меншини Сербії з центром у Новому Саді, яка відновила видання згадуваного вже щомісячника “Рідне слово” (що виходив у 1933–1941 роках.). Її антиподом є Національна рада русинської національної меншини, заснована у 2002 р.

Активну роботу провадить, зокрема, Товариство української мови, літератури і культури Воєводини “Просвіта”, яке з 1996 р. видає журнал “Українське слово”.

З 1990 р. в Новому Саді активно діє Союз русинів та українців Югославії з друкованим органом “Голос Союзу”. Ця організація ставить за мету об’єднати обидві течії однієї національної меншини. О. Румянцев не без гордості заявляє: “Слід зазначити, що культурно-освітні потреби української національної меншини в Сербській області Воєводини є в достатній мірі задоволені. 1 липня 2006 року українська мова набула статусу регіональної мови та мови національної меншини. Так, Сербія стала першою в світі державою, що визнала українську як регіональну мову. Українська мова може офіційно використовуватись в місцевих органах влади, в судах, медичних установах, а також в дошкільних, шкільних і вищих навчальних закладах” (с. 240–241). На жаль, цими можливостями поки що послуговуються недостатньо.

Менш активними є українці Боснії та Черногогорії, яких після війни залишилося (згідно з офіційними даними) 3–3,5 тис. осіб. У 1993 р. вони заснували Українську асоціацію творчої інтелігенції “Світ культури”, яка з 2000 р. організовує літні школи україністики. Працюють й інші українські організації.

Війна в Хорватії позначилася і на українському населенні, яке часто змушене було покидати свої домівки і тікати в столицю або за кордон. Згідно з офіційною статистикою 2001 р. в Хорватії залишилося тільки 1997 українців-галичан, з яких найбільше — у Загребі (333 особи), що став їхнім культурним та релігійним центром. Ще меншою є українська громада в Македонії (136 осіб).

Дипломна робота О. Румянцева повністю відповідає критеріям кандидатської (в Європі — докторської) дисертації. Вона подає об’єктивний огляд історії і сучасного стану української людності в колишній Югославії. Загалом праця призначена для українського читача і мала б знайти достойне місце в бібліотеках України. Та, на жаль, через її неймовірно малий наклад — лише сто примірників — вона приречена стати бібліофільським раритетом, а українці колишньої Югославії і надалі залишаться для читача в Україні найменш знаною українською діаспорою.